

Pauliina Manninen

Murhanhimoa ja mielikuvitusleikkejä: kavala sisaruskateus, musertava mustasukkaisuus

Sisaruskateus, mustasukkaisuus, kateus ja ahneus ovat primitiivisiä tunteita, jotka herättävät lapsuudessa murhanhimoisia fantasioita. Kohtaamattomina ne voivat painua pinnan alle kytymään, vaikuttaen ihmissuhteisiin myös aikuisuudessa. Lasten tapa käsitellä tunteita on leikki, jonka avulla psykoterapiassa pyritään yhdistämään lapsen mielessä olevia eri puolia. Artikkelin nostaa valokeilaan psykoanalyttisen kehityksellisen näkökulman, joka syventää ymmärrystä inhimillisistä ilmiöistä, jotka eivät ole vuosikymmenten aikana muuttuneet.

Johdanto

Sisaruskateus on jokaisen arjesta tuttu teema. Vanhempi sisarus voi suhtautua perheen uuteen tulokkaaseen uteliaasti tai vihamielisesti, ja tunnelmat voivat vaihdella saman päivän sisällä. Nuorempi lapsi voi kateellisesti katsoa vanhemman sisaruksen omistuksia ja saavutuksia ja toivoa itselleen samaa. Vanhempien tärkeä tehtävä on suhtautua empaattisesti lasten mustasukkaisuuden, kilpailun ja kateuden tunteisiin, jotta lapsi voi kokea tulevaisuutta ymmärrettäväksi ja hyväksytyksi kaikkine ristiriitaisine tunteineen. Suotuisassa kehityksessä lapsi saa riittävästi apua vaikealta tuntuvien tunteiden käsittelyyn, ja hän voi kehittää rakastavaa puoltaan sisarukseensa kohtaan. Epäsuotuisassa tilanteessa taas lapsi voi jäädä liian yksin vaikeiden tunteidensa armoille ja juuttua kateellisiin ajatuskuvioihinsa, jotka voivat vaijata häntä vielä aikuisenakin. Ratkaisematon sisaruskateus voi näkyä lapsuudessa ja nuoruudessa

ruudessa vaikeuksina suhteissa ikätovereihin ja myöhemmin vaikeuksina ystävyssuhteissa, parisuhteissa ja vanhemmuudessa. Sisaruskateudella voi olla oma osuutensa myös konflikteissa työyhteisöissä, sukulaisten perintöriidoissa, opiskelijoiden välisessä kilpailussa koulutusryhmissä tai psykoterapiayhteisöjen sisällä tai niiden välillä.

Tässä artikkelissa kuvaan, miten psykoanalyttisessä teoriassa on selitetty ja pyritty ymmärtämään sisaruskateuden, mustasukkaisuuden ja sisarusten välisen kilpailun käsitteitä ja ilmiöitä. Näkökulma on painottunut vanhemman lapsen kokemaan sisaruskateuteen nuorempaan sisarukseen synnyttyä perheeseen. Vanhempien omat ratkaisemattomat sisaruskateuteen liittyvät ristiriidat ja kateuden tunteet vaikuttavat siihen, miten he pystyvät tukemaan lapsiaan. Vanhempien merkitys sisaruskateuden ennaltaehkäisemisessä ja konfliktien ratkaisemisessä on olennainen, ja lasten psykote-

ripsiassa vanhempien kanssa työskentely on tärkeässä roolissa.

Lasten psykoterapeuttina ja vanhempainohjaajana minua kiinnostaa se, miten vanhemmat voivat tukea sisaruskilpailua, mustasukkaisuutta ja sisaruskateutta kokevaa lasta ja ennaltaehkäistä sisaruskateuden juurtumista ja voimistumista. Lisäksi minua kiinnostaa se, miten lasten psykoterapeutti voi tarjota mahdollisuuden sisaruskilpailun, mustasukkaisuuden ja sisaruskateuden käsittelyyn ja auttaa lasta integroimaan näitä vaikeita tunteita.

Sisaruksiin liittyvät fantasiat ovat lapsilla hyvin yleisiä ja tärkeä osa heidän sisäistä maailmaansa. Lapset luovat vanhempien lisäksi myös sisaruksistaan sisäisiä objekteja, jotka voivat sävyttyä vihalla tai rakkaudella tilanteen mukaan ja vaikuttaa siten merkittävästi lapsen psyykkiseen kehitykseen ja tapaan kokea itseä ja ihmissuhteita. Artikkelin loppuun on valittu joitakin lyhyitä esimerkkejä siitä, miten lapset voivat tuoda sisaruskateutta käsittelyyn ja pyrkiä ottamaan kateuden tunteita haltuun lasten psykodynaamisessa psykoterapiassa. Esimerkkien lapset eivät ole hakeutuneet psykoterapiaan sisaruskateuden vuoksi, mutta varhaisen vaille jäämisen kokemukset ovat usein vaikuttaneet siihen, miten lapsi kokee itsensä ja miten hän tulee toimeen muiden ihmisten, kuten sisarusten ja ikätovereidensa kanssa. Kaikkien näytteiden julkaisemiseen on pyydetty asianosaisten lupa.

Halveksittuja tunteita

Sisaruskateutta on kautta aikojen käsitelty saduissa ja myyteissä, niin *Raamatussa* kuin Grimmin ja muidenkin saduissa. Elizabeth Gilbert (2022) kuvaa elävästi 1800-luvulle sijoituvassa romaanissaan *Tämä kokonainen maailmani* Alma Whittakerin elämää. Alman ollessa noin 10-vuotias perheeseen sijoitetaan toinen tyttö, siro Prudence, jonka ”hiukset ovat valkokultaista silkkihiekurua ja nenä kuin nuppu, kun taas Alman hiukset kasvoivat sojottan joka suuntaan paitsi alaspäin ja nenä oli kuin kasvava jamssi”. Kirjailija on tavoittanut

koskettavasti kalvavan alemmuudentunteen, kateuden ja kilpailun tunnelmia. Seuraavassa katkelma hetkestä, jolloin Alman hyveellinen äiti Beatrix koului sisaruskateutta pois Almasta.

Kun aamiainen oli syöty Beatrix sanoi: ”No niin tytöt, syleilkäähän toisianne, niin kuin siskokset.” Alma syleili Prudencea tottelevaisesti, mutta vailla lämpöä. Kun he seisoivat vieretysten, kontrasti oli entistäkin huomattavampi. Almasta he kaksi olivat kuin täydellinen pieni punarinnan muna ja suuri mitääänanomaton männynkäpy, jotka olivat jostain selittämättömästä syystä päätyneet yhtäkkiä samaan pesään. Sen oivaltaminen herätti Almassa halun itkeä. Tai tapella. Hän tunsu murjotuksen asettuvan kasvoilleen. Hänen äitinsä oli täytynyt nähdä se, sillä Beatrix sanoi: ”Prudence, ole kiilti ja odota hetki, kun puhun sisesi kanssa.” Beatrix tarttui Almaa käsivarresta puristaen niin kovaa, että sattui ja talutti hänet käytävään. Alma tunsu kyynelten kihoavan silmiinsä, mutta hän pidätteli niitä väkipakolla ja pidätteli ja pidätteli.

Beatrix katsoi alas ainoaan biologiseen lapseensa ja puhui graniitin kovaan äänensävyyn. ”En halua enää koskaan nähdä tyttärenti kasvoilla sellaista ilmettä, jonka juuri näin. Ymmärrätkö mitä minä sanon?” Alma sai sanottua vain yhden empivän sanan, ”mutta...” ennen kuin hänet keskeytettiin. ”Herra ei ole koskaan katsonut hyvällä minäänlaista mustasukkaisuutta tai pahansuopuutta.” Beatrix jatkoi: ”Eikä sellaista sallita sinun perheessäsiikään. Jos huomaat tuntevasi epämiellyttäviä tai kovasydämissiä tunteita, anna niiden kuolla heti syntyessään ja hautaa ne. Opettele hillitsemään itsesi Alma Whittaker. Ymmärrätkö sinä?” Sillä kertaa Alma vain ajatteli sanaa ”mutta”. Hänen oli kuitenkin täytynyt ajatella liian äänekkäästi, sillä jotenkin hänen äitinsä kuuli sen. Nyt Beatrixin kärsivällisyyttä oli koeteltu jo aivan liiaksi. ”Olen pahoillani sinun itsesi puolesta Alma Whittaker, että olet noin itsekäs suhteessa muihin ihmisiin”, Beatrix sanoi ja hänen ilmeensä kiristyi todella kiukkuiseksi. Viimeiset sanansa hän sylkäisi ulos kuin kaksi terävää jääpuikkoa: ”Kouli itseäsi!” (Gilbert 2022, 90.)

Kateus ja mustasukkaisuus

Kielitoimiston sanakirjassa (2024b) sanotaan: ”kateus on toisen paremmuuden, varallisuuden, menestyksen tai muun sellaisen

aiheuttama vihan ja harmin sekainen tunne, kateellisuus.” Kateuteen liittyy läheisesti mustasukkaisuus. Mustasukkainen suhtautuu epäluuloisen omistushaluisesti johonkin, varsinkin puolisoonsa tai rakastettuunsa, mustankipeä; kateellinen (Kielitoimiston sanakirja 2024c).

Melanie Kleinin mukaan kateus on vihainen tunne siitä, että toinen henkilö omistaa ja nauttii jostain haluttavasta, ja kateellinen mielijohde merkitsee halua ottaa se pois tai pilata se. Kateus ilmenee suhteessa vain yhteen henkilöön ja palautuu varhaisimpaan, muut poissulkevaan suhteeseen äidin kanssa. Kleinin mukaan ensimmäinen kadehdittava kohde on ruokkiva rinta, joka vauvan kuvitelmissa pitää itsellään ehtymättömät varantonsa omaa tyydytystään varten. Kateuden tunne on vauvan voimakasta kiukkua siitä, ettei rinta hyvine ominaisuuksineen ole jatkuvasti hänen käytettävissään. (Klein 1957/2016, 281.)

Sisaruksilla esiintyy usein normaaliin kehitykseen kuuluvaa ruumiin yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien vertailua. Psykoanalyttisessä kirjallisuudessa on puhuttu peniskateudesta, joka eroaa selkeästi kilpailusta ja mustasukkaisuudesta ja liittyy tyytymättömyyteen omaa ruumista kohtaan. Itävaltalaisen lastenpsykiatri ja psykoanalytikko Peter Neubauer määrittelee peniskateuden toisten ominaisuuksien idealisoimiseksi ja haluksi omistaa ne (Neubauer 1982, 124). Naisen kyky ja valta synnyttää ja imettää herättää kateutta, jota voidaan nimittää esimerkiksi sisätalakateudeksi tai kohtukateudeksi. Eri sukupuolet kadehtivat toisiltaan ihailtavia ja arvostettuja ominaisuuksia ja kokevat häpeää vajavaisuuden kokemuksestaan ja arvostuksen puutteesta. (Reenkola 2020, 122.)

Mustasukkaisuus pohjautuu kateuteen, mutta siihen sisältyy suhde vähintään kahteen ihmiseen; se koskee pääasiallisesti rakkautta, jonka subjekti kokee itselleen kuuluvaksi ja hänen kilpailijansa häneltä pois viemäksi tai tällaisen viemisen vaarassa olevaksi (Klein 1957/2016, 281). Neubauer (1982) määrittelee mustasukkaisuuden paheksunnaksi kolmannen henkilön

Kuva. Art. Iskanius (2025). Akryyli.

saamaa rakkautta kohtaan, minkä kokeminen on kehityksellisesti mahdollista vasta, kun kolmiosuhteessa on oidipaalisia piirteitä. Mustasukkainen kääntyy kolmatta henkilöä vastaan, ja sillä on merkitystä, kääntyykö lapsen aggressio sisarusta vai äitiä kohtaan. Mustasukkainen pelkää objektin rakkauden menettämistä. (Neubauer 1982, 124, 128.)

Kleinin teoriassa rakkauden kohteiden saavuttaminen ja ulkoisesta maailmasta saadut kompensatiot lieventävät jossain määrin mustasukkaisuutta ja kaunan tunnetta. Jos kateus ei ole liiallista, oidipaalilanteen mustasukkaisuudesta tulee keino selvittää siitä. Kun tunnetaan mustasukkaisuutta, vihamielisiä tunteita ei kohdisteta objektiin vaan kilpailijoihin, isään ja sisaruksiin. Kateuden työstäminen mustasukkaisuuden avulla on samalla tärkeä defensiivinen kateutta vastaan. Mustasukkaisuuden koetaan olevan hyväksyttävämpää, ja se aiheuttaa vähemmän syyllisyyttä kuin primäärikateus, joka tuhoaa ensimmäisen hyvän objektin. Vauvan kaunainen ja vihainen tunne kitsasta ja vastahakoista rintaa kohtaan lisääntyy, jos lasta ei ruokita kunnolla. Tyydyttävääkin rintaa kadehditaan, koska tämä lahja näyttää olevan vauvalle saavuttamaton. (Klein 1957/2016, 284.)

Arkinen esimerkki mustasukkaisuudesta voisivat olla uusperheessä teini-ikäisen nuoren hämmentyneet ja sekavat tunnelmat, kun perheeseen saapuu kaikkien ihastelema vauva tarvitsevineen. Nuori on itsenäistymässä ja irtaantumassa vanhemmistaan, mutta vauvan saama erityiskohtelu herättääkin mustasukkaisuutta ja kaipausta vanhempien hyväksynnästä. Mustasukkaisuutta aikuisten maailmassa esiintyy erityisesti parisuhteissa, joissa epävarmuus omasta asemasta ja rakastetuksi tulemisesta puolison taholta koetaan uhatuksi, jos tämä antaa huomiota kolmannelle osapuolelle. Mustasukkaisuus voi herätä myös silloin, kun kolmas osapuoli on lapsi. Mustasukkaisuuden tunne mielletään usein lapsenomaiseksi ja hävettäväksi, jolloin sitä voi olla vaikea tunnistaa, tunnustaa ja pukea sanoiksi ja jolloin voi olla vaikeaa sanojen kautta tulla ymmärretyksi. Sanoittamaton tunne voi purkautua toimintana, kuten pyrkimyksenä kontrolloida toista tai nuorilla esimerkiksi viiltelyä.

Sisaruskateus ja kilpailu

Kielitoimiston sanakirja (2024d) määrittelee sisaruskateuden näin: “perheen lasten välinen kateus, sisarkateus.” Englannin kielessä ja psykoanalyttisessä kirjallisuudessa käytetään termiä “rivalry” kuvaamaan sisarusten välistä kilpailua. Sana “rival” tulee latinan kielien sanasta “rivalis”, joka merkitsee “lähellä asuvaa, joka käyttää samaa lähdettä kuin toinen”. Lähteellä viitataan juomaveteen ja äidin tarjoamaan ravintoon. (Neubauer 1982, 122.)

Sisaruskilpailu on laajempi ilmiö kuin vain kahden sisaruksen välinen kilpailu, sillä sisaruskilpailu koskettaa vanhempien omia sisarussuhteita, traumoja ja sitä, miten he tulevat toimeen omien sisaruskateuden ja kilpailun kokemustensa kanssa. (Malmberg 2003.) Sisaruskateuden ytimessä voi olla vaille jäämisen kokemus ja pelko siitä, että sisarus olisikin arvokkaampi kuin itse (Malmberg 2010, 242).

Esikoisen ja nuorempien lasten sisaruskateus ja kilpailu on erilaista. Barbara Shapiron (1999) mukaan yleisesti lapset, jotka eivät vielä ole

ikänsä tai kehitystasonsa vuoksi saavuttaneet eriytymistä ja yksilöitymistä ja oidipaalaisia kysymyksiä, todennäköisesti kokevat uuden vauvan tunkeilijana ja kilpailijana. Perheen nuoremmat lapset taas harvoin kokevat isompia sisaruksiaan tunkeilijoiksi, koska he ovat aina olleet siellä ja toinen aletaan kokea kilpailijaksi vasta, kun erillisyyksensä ja toisen välillä alkaa hahmottua. (Shapiro 1999, 141.) Tunkeilijoiksi perheessä voidaan kokea myös uusperheiden uudet jäsenet, vanhempien uudet kumppanit ja heidän lapsensa, jotka myös kilpailevat lapsen kanssa vanhemman rakkaudesta ja huomiossa. (Berke 2012, 36, 39.)

Jos vanhemmilla on lempilapsi tai suosikkeja, tämä herättää muissa sisaruksissa kaunaa ja kateutta. Vanhempien tasapuolinenkaan suhtautuminen ei kuitenkaan täysin estä kateutta. Sisarukset vertailevat itseään toisiinsa. Sisarusten väliset tappelut, kilpailut ja riidat auttavat työstämään ja säätelämään näitä hankalia tunteita ja auttavat vihan ja rakkauden yhdistelemisen tärkeässä prosessissa. Kateuden kirvoittama kiusaaminen, pilkkaaminen ja väkivalta sen sijaan on traumaattista. Tukahdutettuina ja kiellettyinä kateuden tunteet jäävät pinnan alle kytämään. (Reenkola 2020, 201, 202.) Sisarusten vihamielisiin kokemuksiin toistensa ominaisuuksista, asemasta tai omistuksista liittyy usein tunne epäreiludesta erityisesti, jos vanhemmat suhtautuvat tilanteeseen välinpitämättömästi. Tuntuu epäreilulta, jos sisarus saa enemmän huomiota, harrastuksia, rahaa tai jätelöä. Tuntuu epäreilulta, jos sisarukselta vaaditaan vähemmän ponnisteluja koulussa, kotitöissä tai hän saa valvoa pidempään. Sisarusten välinen vallankäyttö ärsyttää. Sisarusten välisen kilpailun vastavoima on läheisyys ja yhteistyön tekeminen. (Berke 2012, 44–45.)

Anneli Larmo on tutkinut sisarussuhteiden merkitystä lasten psyykkisessä kehityksessä ja lainaa Melanie Kleinin kuvausta lapsen sisarukseen kohdistamista sadistisista kateuden ja kilpailun sävyttämistä ajatuksista, jotka herättävät lapsessa myöhemmin voimakkaita syyllisyydentunteita, jotka hän joutuu ratkaisemaan.

Mikäli lapsi ei saa riittävästi tukea vanhemmiltaan ja hänen oma egonsa on liian heikko, hän joutuu turvautumaan torjuntaan. Tällöin sadistiset fantasiat saattavat jäädä tiedostamattomina ohjaamaan hänen ihmissuhteitaan myöhemmin elämässä. (Klein 1927; 1937 Larmon 2004 mukaan.) Vanhemmat tuntuvat usein pelkäävän sisaruskateutta, ja monet potilaat korostavat sitä, etteivät ole vanhempiensa kuvausten mukaan olleet kateellisia. Vihamieliset tunteet on jouduttu muuntamaan hyväksyttävämmiksi tai torjumaan, sillä äidin rakkauden menettäminen olisi pelottavaa. (Larmo 2004.)

Arkisia tilanteita, joissa tietyn ikäiset lapset kilpailevat ja testaavat omaa arvoaan sisarusten tai ikätovereidensa keskuudessa, voisivat olla ryntäys ensimmäiseksi jonossa tai painamaan hissinnappulaa ja pyrkimys olla parempi kuin kaikki muut, mieluiten aina se paras. Uusi tulokas hiekkalaatikolla tai päiväkotiryhmässä koetaan uhkana, joka veisi parhaat lelut ja aikuisten antamat keuhut ja suosionosoitukset. Aikuisten maailmassa kaikuja sisaruskilpailusta heijastelee maahanmuuttajien kokeminen vaarallisina tunkelijoina, jotka uhkaavat viedä isänmaan resurssit, joista niukkuutta jaetaan.

Ahneus ja anteliaisuus

Kielitoimiston sanakirjassa (2024a) ahneus rinnastetaan omanvoitonpyyntiin ja oman edun tavoitteluun sekä mainitaan pohjaton ahneus. Amerikkalainen psykoterapeutti Joseph Berke on kuvannut ahneutta tyydyttymättömänä, kyltymättömänä haluna ottaa itselleen jotain, mitä toisella on. Ahneus on vahingollista sääli-mättömän omistushaluisuutensa vuoksi. Ahne henkilö voi myöntää, että hänen halunsa kohde on jotain tärkeää ja arvokasta, kun taas kateellisella on halu estää toisia omistamasta. (Berke 2012, 80.) Brittiläinen psykiatri ja psykoanalytikko Otto Weininger (1993) tarkastelee ahneuden ilmenemistä vauvoilla ja pikkulapsilla. Hänen mukaansa jotkut vauvat eivät voi sietää sitä, etteivät he voi saada äitiään ja tämän hyvyttä kokonaan itselleen, ja jäävät pohjattoman ahneiksi, haluamaan itselleen enemmän kuin äiti haluaisi tai edes kykenisi

antamaan ja myöskin enemmän kuin vauva tarvitsee. Ahneen vauvan toive olisi ahmia ja kahmaista sisäänsä kaikki, kykenemättä jakamaan tai luopumaan mistään. Pikkulapset voivat kokea epätoivoista tunnetta siitä, etteivät he koskaan saa riittävästi, ja haluta aina vain lisää esimerkiksi tavaroita tai ruokaa, mikä herättää samalla voimakasta syllisyyden tunnetta ja ahdistuneisuutta lapsen tuntiessa ryövänneensä vanhempansa, jotka ovat mielikuvissa valmiita kostamaan heille. (Weininger 1993, 101.) Kun lapsi oppii yhdistämään rakkauden ja vihan tunteitaan ja hyväksymään äidin sekä hyvät että pahat puolet ja kokee syllisyyden tunteisiin liittyviä surun tiloja, hän alkaa myös enemmän ymmärtää ulkoista maailmaa ja tajuaa, ettei hän voi pitää äitiään kokonaan itsellään. Jos suhde äitiin on vakaa, äidin menettämisen pelko on vähemmän voimakas ja kyky jakaa hänet suurempi. Tällöin pieni lapsi voi kokea myös enemmän rakkautta kilpailijoitaan, isää ja sisaruskohtaan. Osa vauvoista jää voimakkaiden kateuden tunteiden valtaan, osoittaa tyytymättömyyttä tarjottua hyvää kohtaan ja kokee syllisyyttä sisäisen objektinsa vahingoittamisesta. He jäävät ahneutensa vangeiksi, kun taas riittävän hyvän hoivan sisäistäneet lapset voivat turvallisesti osoittaa vieraanvaraisuuttaan myös syntyville sisaruksille. (Klein 1957/2016, 300–301.)

Kiitollisuuden perusta muodostuu imeväisen tunteesta siitä, että hän on saanut rakasteltuaan lahjan, jonka haluaa pitää. Hyvien, ravitsevien ja ystävällisten objektien sisäistäminen mahdollistaa kiitollisuuden tunteen kehittymisen sekä kyvyn rakastaa ja pitää huolta toisista. Kiitollisuuden tunne liittyy läheisesti myös anteliaisuuteen. Lapsi, joka kokee tarpeidensa tulleen toistuvasti ja riittävästi tyydytetyiksi ja tuntee olonsa ja itsensä hyväksi, kykenee jakamaan saamiaan leluja, lahjoja ja tunteita toisten ihmisten kanssa. (Klein 1957/2016, 289; Weininger 1993, 91.)

Yhteenveto

Kateus, mustasukkaisuus, sisaruskateus, sisarusten välinen kilpailu ja ahneus muodos-

tavat laajan ja monimutkaisen kokonaisuuden tunteita ja ilmiöitä, jotka olisi hyvä sekä erottaa toisistaan että ymmärtää niiden kietoutuneisuus toisiinsa. Lisäksi tulisi huomioida kunkin yksilölliset piirteet ja elämäntapahtumien vaikutukset sekä erityisesti se merkitys, jonka yksilö itse antaa näille yleisinhimillisille tunteilleen. Edellä pyrin kuvaamaan, miten primitiivinen kateus ja ahneus syntyvät vauvan mielessä varhaisen vuorovaikutuksen aikana ja voivat jäädä pinnan alle kytemään, mikäli vauva kokee jääneensä vaille äidillistä hoivaa, ravintoa ja lämpöä. Ahne voi tunnustaa, että hänen halunsa kohde on arvokas, mutta kateelliselle on tärkeämpää tuhota tuo kateuden kohde ja estää muita saamasta sitä. Mustasukkaisuus taas nostaa päätään silloin, kun kolmas henkilö näyttää vievän itselle kuuluvan äidin tai puolison rakkauden ja huomion, jota itse pelätään jäävän vaille. Sisaruskateus herää, kun sisaruksella näyttää olevan jotain enemmän kuin itsellä. Sisaruskateus voi nostattaa halun kilpailla ja pyrkiä olemaan toista parempi, kun taas tuhoava kateus pyrkii eliminoimaan joko äidin ja sisaruksen kadehditun suhteen tai koko sisaruksen.

Sisaruskateus Freudin päivistä nykypäivään

Sigmund Freud sivusi sisaruskateuden teemaa monissa artikkeleissaan, vaikka päätyikin nostamaan oidipaaliset teemat psyykkisen kehityksen keskiöön. Tunnetuin ja siteeratuin lapsen kehitykseen liittyvä tapausselostus lienee ”Pikku Hans”, missä 5-vuotias Hans ehdottaa, että haikaralle maksettaisiin siitä, ettei tämä toisi perheeseen enempää vauvoja, ja miettii, mitä tapahtuisi, jos pikkusisko Hanna putoaisi parvekkeelta tai äiti irrottaisi otteensa Hannasta tämän ollessa kylvyssä. Hans pohtii yhdessä isänsä kanssa, onko mahdollista samaan aikaan rakastaa Hannaa ja toivoa tämän katoavan. Hans kokee pikkusiskon uhkaavan hänen asemaansa ja vievän hänen paikkansa, ja näiden mielteiden sanalliselle ilmaisulle tuntuu löytyvän tilaa ja ymmärrystä tässä perheessä. (Freud 1909/1990, 185–259). Freudin mukaan sisarukset ovat elävä todiste siitä, että vanhemmillä on tarpeita ja toiveita lapsen ulkopuolella

ja ei ainoastaan niin, että he antavat huomiota ja rakkautta sisaruksille vaan että heillä on myös keskenään lapsesta riippumaton hedelmällinen seksuaalinen suhde, jonka ulkopuolelle lapsi jää. Sisarukset voidaan nähdä uhkana omalle olemassaololle, sisältäen sisaruksiin liittyvän kuoleman toiveen. Sisaruksen olemassaolo ei ole välttämätöntä, ja toisaalta sama koskee lasta itseäänkin. Perheen elämä voisi jatkua myös ilman häntä. (Wellendorf 2014, 7.)

Lastenpsykoterapian uranuurtajat Melanie Klein ja Anna Freud katsoivat kumpikin tahoiltaan, että varhaiset sisäistyneet mielikuvat vanhempien antamasta hoivasta vaikuttavat sisarussuhteiden laatuun, ja objektimielikuvat sisaruksista sisältyvät mielikuviin joko suojelevista tai aggression täyteisistä sisäistetyistä vanhempihahmoista. (Magagna 2014, 196; Grunbaum 2019, 200.) Liselotte Grunbaumin (2019, 202) mukaan Anna Freud (1936/1966) toi esiin, että mikäli lapsen suhde vanhempiin on aggression värittämä tai lapsi on samastunut aggressoriin, myös sisaruksiin liittyvät mielikuvat voivat olla aggressiolla ladattuja. Melanie Klein taas esitti, että lapsella, jolla on kyky rakkauteen ja kiitollisuuteen, on syvään juurtunut suhde hyvään objektiin ja hän voi ilman oleellisia vaurioita kestää ohimeneviä kateuden, vihan ja kaunan tiloja. Jos nämä negatiiviset tilat ovat ohimeneviä, hyvä objekti saavutetaan ja sisäistetään kerta toisensa jälkeen uudelleen. Tällöin vauvalle muodostuu vahva ego, joka luottaa sisimmässään olevansa hyvä ja rakkauden arvoinen, ja hän luottaa myös siihen, että hänen hyvä suhteensa äitiin säilyy pienistä vastoinkäymisistä huolimatta. (Klein 1957/2016, 289; Weinger 1993, 93.) Lapsen vihaiset hyökkäykset voivat Kleinin mukaan hänen fantasiaissaan kohdistua myös äidin kohdussa oleviin tai mahdollisiin tuleviin vauvoihin, jotka koetaan varsin vihamielisinä sisarushahmoina. Jos tämä fantasia jää elämään, lapsi suhtautuu vihamielisesti sisaruksiinsa ja myöhemmin myös ikätovereihinsa. (Klein 1955/2016, 253, 266.)

Donald W. Winnicott käsitteli voimakasta sisaruskateutta artikkelissaan ”The Piggie”, jossa

hän kertoo kaksivuotiaan tytön psykoanalyttisistä hoidosta, joka toteutui äidin kautta. Tyttö oli sisaruksen syntymän jälkeen taantunut edellisiin kehitysvaiheisiin ja toi esiin ahneutta, tarvitsevuutta ja myös vihaa äitiä ja itseä kohtaan. Vauvaa hän kohteli hyvin, mutta uhkasi muun muassa pilata tai tyhjentää äidin rinnat, joista tytön oli kovin vaikea luopua. Tarvittiin tukea ja ymmärrystä sille, miten kipeä luopumisen prosessi voi olla. (Winnicott 1980.)

Stephen P. Bank ja Michael D. Kahn (1982) kirjoittivat laajan teoksen *The sibling bond* sisarusten välisestä suhteesta läpi elämän. Heidän mukaansa sisarussuhde voi tulla korvaamaan ja paikkaamaan puuttuvaa, poissaolevaa tai laiminlyövä vanhemmuutta. He kuvasivat, että sisaruksista voi tulla toisilleen mielen sisäisiä kiintymyshahmoja (engl. attachment figures), sisäisiä objekteja tai transitionaaliobjekteja, erityisesti jos vanhemmat ovat poissaolevia ja sisarus joutuu (liiallisesti) turvautumaan toisen sisaruksen antamaan tukeen tai hoivaan. Lasten kyvyt toimia toisilleen turvallisina, hoivaa antavina objekteina ovat kuitenkin usein puutteelliset. (Bank & Kahn 1982, 28–29, 31.)

Freud jätti aikoinaan sisarusten tarkastelemisen keskittyttyään tutkimaan oidipaalikonfliktin merkitystä lapsen psyykkisessä kehityksessä, mistä häntä ovat kritisoineet muun muassa Prophecy Coles (2003, 22) ja Juliet Mitchell (2000, 44), jotka katsovat sisarussuhteilla olevan suurempi merkitys kuin psykoanalyysissä on perinteisesti mielletty. Coles ja Mitchell painottavat sisarussuhteiden lateraalista ja horisontaalista ulottuvuutta lapsen psyykkisessä mielen rakenteessa, vertikaalisten, oidipaalisien lapsi–vanhempisuhteiden lisäksi. (Coles 2003, 79; Mitchell 2000, 318–319.) Margaret Rustin (2009) huomauttaa, että perheterapiaa, ryhmäanalyysiä, lasten psykoterapiaa ja vauvahavainnointia käsittelevässä teorianmuodostuksessa sisarusten merkitys lapsen sisäisessä maailmassa on jo varhain ollut erityisen huomion kohteena. (Rustin 2009, 147.)

Äidin laki (engl. the law of the mother) on Juliet Mitchellin luoma käsite (2022), joka merkitsee

sitä, että vaikka pikkulapset vihaisivat sisaruksiaan ja halusivat tappaa nämä, sen lisäksi, ettei heidän käyttöönsä anneta aseita, he myös oivaltavat riippuvuutensa äidistä ja siitä realiteetista, että äiti saattaisi hylätä lapsen, joka on murhannut äidin toisen lapsen. Äidin laki siis estää lapsia vahingoittamasta sisaruksiaan (Mitchell 2022).

Sisaruksen syntymä

Vamik Volkan (1999, 118) lainaa Parensin (1980) määritelmää kirjoituksesta ”Psychic development during the second and third years of life” sisaruksen syntymästä odotetuna, tavallisena tapahtumana, joka aiheuttaa vanhemmalle lapselle tilapäisen psyykkisen tasapainon menetyksen mutta ei ole välttämättä traumaattinen. Lapsen ikä, kehitystaso ja äidin ja lapsen välinen suhde vaikuttavat siihen, kekeeko lapsi traumaattisena äidin raskauden ja uuden lapsen ”tunkeutumisen” hänen fyysiseen ja psyykkiseen tilaansa ja tulkitseeko hän tilanteen objektin menetyksenä. (Volkan 1997, 12). Lapsen varmistuttua siitä, että äidillisiä voimavaroja riittää molemmille sisaruksille eikä hänen selviytymisensä ole uhattuna, hän voi turvallisesti saavuttaa tasapainon uudeelleen ja jakaa äidin sisaruksen kanssa vailla suurempaa stressiä. Tasapainon menettämisessä on kyse tilapäisestä objektin menetyksen tunteesta, joka useimmissa tapauksissa työstetään läpi, ja jäljelle jää vain normaali, terve sisarusten välinen kilpailu. (Volkan 1999, 118.) Donald Winnicott (1957/1981) näki sisaruksen syntymässä monia lapsen kasvua ja kehitystä rikastuttavia tekijöitä, kuten lasten keskinäiset luovat leikit, monipuoliset suhteet eri-ikäisiin nuorempiin ja vanhempiin sisaruksiin sekä äidin raskauden ja vauvan saapumisen seuraamisen ja siihen liittyvien salaisuuksien vähittäisen paljastumisen. Winnicott piti yhtenä sisarusten syntymän merkittävimmistä eduista vihan tunteiden ilmaisemisen ja lapsen aggressiivisen puolen haltuun ottamista. Viha antaa vähitellen tietä rakkaudelle, kun uusi pienokainen kehittyi ihmiseksi, jonka kanssa voi leikkiä ja josta voi olla ylpeä. Sisarusten leikkien kautta lapsilla on mahdollisuus pääs-

tä sovintoon oman aggressiivisuutensa kanssa ja saada arvokkaita tilaisuuksia huomata itse, miltä tuntuu loukata jotakuta, jota rakastaa. (Winnicott 1957/1981, 148–149.)

Madonnakonstellaatiolla tarkoitetaan tilannetta, jossa vanhempi sisarus kokee jäävänsä äidin ja perheeseen syntyneen vauvan suhteen ulkopuolelle ja katsomaan sivusta, kun vauva istuu äidin sylissä hänen paikallaan. Vanhempi lapsi kokee, että nuorempi lapsi on vienyt hänen paikkansa ja hän itse on toisella sijalla. (Malmberg 2010, 250.) Lapsen voi olla hyvin vaikea yksin selvitä mustasukkaisuuden tunteistaan, mistä seuraa avuttomuutta, keinottomuutta ja ehkä taantumisen kateuteen, aggressioon ja tuhoamishaluun. Yhtenä ratkaisuvaihtoehtona on vetäytyä ja luopua odottamasta hyvää, mikä voi näyttäytyä lapsen alakuloisuutena, passiivisuutena ja yksin olona. Tällaisessa negatiivisessa ratkaisussa lapsi ei löydä omia mahdollisuuksiaan pitää yhteyttä äitiin, eikä hän yritä saada rakkauden kohdetta takaisin. Lapsi voi myös samaistua hoivaavaan äitiin tai taantua itse vauvaksi kilpaillen hoivasta. Lapsi tarvitsee isän tai jonkun muun läheisen neutraloimaan ulkopuolelle jäämisen tunnetta. (Malmberg 2003.) Vanheman sisaruksen kehitystehtävänä on sietää ja kestää ulkopuolisuutta ja saada mielessään tilaa erilaisten tunteitten käsittelylle turvautumatta liian jäykkiin defensiivisiin ratkaisuihin, jotka jättäisivät lapsen liiaksi omaan varansa kykenemättä muodostamaan rikastuttavaa sisarusuhdetta, joka tukisi lasta liittymään ikätoverihinsa ja itsenäistymään vanhempien suhteesta. (Malmberg 2010, 253.)

Esikoiselle tulisi varata riittävästi tilaa, tukea ja ymmärrystä sekä erityistä kahdenkeskistä aikaa ajattelevan, turvallisen aikuisen kanssa voidakseen kehittää kyvyn anteliaisuuteen ja rakkauteen ja lievittääkseen pesän jakoon tulleita vauvaa kohtaan tuntemiaan tuhoavia tunteita. (Weinger 1993, 124; Magagna 2014, 201.)

Mikäli sisarusten syntymän jälkeen ilmenevät oireet tulkitaan ”ohimenevinä hankaluuksina”

eikä traumana, ei aihetta ole relevanttia tutkia psykoanalyttisesti. Traumalla viitataan ylittävään ja ylitsepääsemättömään vaikeaan tilanteeseen, joka ylittää psyykkisen sietokyvyn. Lapsen joutuessa äkillisesti eroon äidistä synnytyksen vuoksi kyseessä on vertikaalinen separaatio, *erotrauma* (engl. separation trauma). Jos eron aiheuttaja on kuitenkin sisarus ja taapero kokee tullessa vauvan syrjäyttämäksi, silloin horisontaalisella akselilla kyse on *sisarustraumasta* (engl. sibling trauma). Käsittelemätön sisarustrauma voi aktivoitua myös myöhemmissä elämän vaiheissa ja aiheuttaa hoitoa vaativia oireita. (Mitchell 2022.)

Miten vanhemmat voivat tukea lasta?

Vanhempien tulisi voida hyväksyä kateuden ja kilpailun olemassaolo sisarusten välillä. Tällöin tunteita ei tarvitse torjua ja siirtää tiedostamattomaan tai kehittää suojautumiskeinoja niitä vastaan. (Larmo 2004.) Vanhemmilla on tärkeä tehtävä auttaa lasta erottelemaan se, mitä tapahtuu todellisuudessa, siitä, mitä tapahtuu mielikuvituksessa. Mielikuvat ovat tärkeitä, eikä niitä pidä yrittää ehkäistä. Aggression suhteen tämä on erityisen tärkeää. Vanhemmat suojelevat äitiä ja vauvaa lapsen todellisilta hyökkäyksiltä. Sallimalla lapsen tuhoavien mielikuvien ilmaisun ja erottamalla ne todellisuudesta ja teoista he mahdollistavat sen, että lapsen syllisyys kehittyy luonnollisesti. (Winnicott 1957/1981, 121.)

Suotuisassa tilanteessa vanhemmat jaksavat tukea vanhempaa lasta tämän tilapäisesti taantuessa välillä vauvaksi ja välillä kehityksessä eteenpäin ja vahvistaessa jo saavutettuja kykyjään ja taitojaan. Voimavaroiltaan ehtyneet ja taantuneet vanhemmat voivat heijastaa omaa itseinhoaan lapseen tämän taantuessa ja suhtautua tähän vähätellen. (Shapiro 1999, 143–145.) Vanhempien rakkaus kaikkia lapsiaan kohtaan näkyy tavassa, jolla he kykenevät rakastamaan sekä vauvaa että vanhempaa lasta, huolimatta vanhemman lapsen toiveista lähettää vauva takaisin. Virittyneet ja voimissaan olevat vanhemmat suhtautuvat näihin lapsen toiveisiin empaattisesti. Kun vanhemmat

silmin nähden rakastavat vauvaa, vanhempi lapsi voi samaistua vanhempien rakastavaan tapaan. Mikäli lapsi näkee, etteivät hänen tuhoavat toiveensa toteudu todellisuudessa, hänen suuntautumisensa kohti realiteettiperiaatetta, pois päin kaikkivoipaisista kuvitelmissa vahvistuu. Lapsen ei tarvitse jäädä kauhistuneena pelkäämään omia aggressioitaan, mikä osaltaan vahvistaa käsitystä objektien pysyvyydestä ja kasvavaa kykyä erotella fantasia realiteetista ja ajatukset teoista. (Shapiro 1999, 145.)

Vanhempien parisuhteen jatkuvuus tasapainottaa lapsen oidipaalisia fantasioita siitä, että perheeseen syntynyt vauva olisi hänen oman sa tai että hänen murhanhimoiset ja insestiöisit toiveensa olisivat toteutuneet. Lapsi voi tulla tietoiseksi toiveistaan saada oma lapsi vailla vaaraa siitä, että kuviteltu oidipaalinen voitto tulisi liian todelliseksi. (Shapiro 1999, 145–146.) Vauvan kiintymys isompaa sisarusta kohtaan, vauvan spontaani hymyily ja kurottautuminen isosisarustaan kohti tämän astuessa huoneeseen saa isomman sisarusen kokemaan tulevaisuuden rakkauden kohteeksi ja haluavansa vastata samalla tavoin. Rakastetuksi tuleminen on voimakas kannustin. Vanhemman sisarusen hallinnan tunne voi kasvaa, kun hän saa toimia avustavana egona nuoremmalleen. (Shapiro 1999, 146–147.)

Vanhempi voi tukea lasta parhaiten auttamalla lasta valmistautumaan vauvan tulon puhumalla aiheesta odotuksen aikana pieninä annoksina. Samoin kuin vanhempien on myös lasten tehtävä tehdä mielessään tilaa vauvalle ja tulevan muutoksen herättämille monenlaisille tunteille ja ajatuksille, jotka eivät ole ainoastaan rakkauden ja riemun täyttämiä. Vanhempi voi kuvailla yleisellä tasolla lasten joskus tuntevan jäävänsä ulkopuolisiksi tai kokea, että vauvan hoitoon menisi liikaa vanhempien aikaa. Vanhempi voi myös kertoa lasten saatavan pelätä, että vanhemmat rakastaisivat vauvaa enemmän, ja auttaa lasta suremaan sitä, että hän tulee menettämään paikkansa perheen vauvana. Lapsi voi kasvaa kohti ison sisarusen roolia, joka välillä tuntuu hyvältä ja välillä vaikealta asialta.

Vanhempien oma, ratkaisematon sisaruskateus

Vanhempien omat ratkaisemattomat ja usein tiedostamattomat sisaruskokemukset voivat vaikuttaa lasten sisarussuhteisiin. (Volkan 1999, 118; Malmberg 2003.) Torjuttu, käsittelemätön sisaruskateus voi johtaa kilpailuun ja kateuteen esimerkiksi parisuhteessa, ystävyysuhteissa ja suhteessa työtovereihin tai esiintyä kateutena suhteessa omiin tai muiden lapsiin (Larmo 2004; Magagna 2014, 196). Vanhemman lapsen vastasyntyntä kohtaan osoittama kateus voi olla vanhempien häneen projisoimaa omaa sisaruskateutta. Tällaisessa tapauksessa lapsi on kateellinen, koska hänelle tuntuu jäävän jäljelle niin vähän ja vanhemmat vaativat lasta ottamaan vastuulleen tehtäviä, jotka ovat hänelle liian vaativia. Vanhemmat ikään kuin rohkaisevat lasta kokemaan samoja ratkaisemattomiksi jääneitä kateuden ja kilpailun kokemuksia, joita heillä on sellaisia omia vanhempiaan kohtaan, jotka pitivät liikaa hyvyksiä itsellään. Nämä vanhemmat kokevat, ettei heillä ole riittävästi annettavaa lapsilleen. He siirtävät taakkansa ja vaille jäämisen kokemuksensa vanhemmalle lapselleen, joka joutuu hoitamaan vauvaa, jääden samalla vaille tarvitsemaansa tukea omaan kasvuunsa ja vaille ymmärrystä, jota kaipaisi kyetäkseen työstämään kateuden ja kilpailun herättämät tunteet. Tämä on omiaan lisäämään kateellisia ja jopa vihamielisiä tunteita uutta perheenjäsentä kohtaan. (Weininger 1993, 131.) Jos vanhempien omat voimavarat eivät ole riittävät, ulkoinen realiteetti tukee lapsen pelkoa objektin menetyksestä ja objektin rakkauden menetyksestä. Kateus ja kilpailu pohjautuu tällöin todellisuuteen, juurtuu ja vahvistuu. Empaattinen suhtautuminen ei toteudu, mikäli vauva on vanhemmille ei-toivottu tai vihattu joko tietoisesti tai tiedostamatta tai jos äiti on masentunut. Vanhempien ei tulisi jättää vanhinta lasta huomiotta tai ulkopuoliseksi eikä antaa vauvan tietoisesti tunkeutua vanhemman lapsen reviirille. Kateellinen ja vihamielinen vanhempi ei osaa rohkaista sisarusen rakkautta, ja voimavaroiltaan ehtynyt vanhempi voi käyttää vanhempaa sisarusta

vanhemmuuden korvaajana. (Shapiro 1999, 145–147.)

Sisaruskateus lasten psykoterapiassa

Tässä artikkelini toisessa osassa keskityn tarkastelemaan kliinisten vinjettien avulla sisaruskateuden ilmentymistä lasten psykoterapiassa; suhteessa psykoterapeuttiin ja muihin potilaisiin, lasten leikeissä ja fantasioissa ja lopuksi vanhempien kanssa työskentelyssä.

Lasten psykodynaamisessa psykoterapiassa hoidamme usein lapsia, joiden varhaisessa hoivassa on ollut puutteita, laiminlyöntejä tai kaltoinkohtelua ja jotka ovat kasvaneet vailla turvallista hoivaavaa suhdetta äitiin tai muuhun vanhempaan. Vaille jääminen voi ilmentyä monella muullakin tavalla, mutta tässä artikkelissa käsittelen sellaisen sisaruskateuden näkökulmaa, jonka juuret ovat varhaisessa laiminlyönnissä mutta jota voidaan myöhemmin hoitaa ravitsevassa kasvuympäristössä ja psykoterapiassa.

Jos vauvan läheisyyden, imemisen, ruoan ja yhteyden tarpeisiin ei vastata, hänen kipunsa ja turhautumisensa kasvaa liian suureksi, mikä aiheuttaa voimakasta ahdistusta ja tuhoutumisen pelkoa. Vauva pelkää, ettei hän selviydy hengissä ilman tarvitsemaansa turvaa ja lohtua, koska hänelle ei ole sisäistynyt riittävän hyvää, lohduttavaa objektia. Nämä lapset eivät voi huonojen varhaisten kokemustensa vuoksi luottaa sisäisen objektinsa hyvyteen, mikä ylläpitää heidän jatkuvaa epävarmuuden tunnettaan ja voimistaa ahneuden ja kateuden tunteita. Näiden lasten on vaikea sietää sitä, että toiset lapset leikkivät keskenään, tekevät yhdessä asioita ja saavat nautintoa jostain. Heidän täytyy tuhota nuo toisten hyvät hetket ja luovat tuotokset. Varhain vaille jääneiden lasten kateus on peräisin varhaisista aggressiivisista hyökkäyksistä rintaa kohtaan. Ne ovat yrityksiä tuhota fantisoitu, äidille kuuluva hyvä rinta ja korvata sen hyvyys pahuudella ja tehdä tyhjäksi niin, ettei se voi enää herättää sietämätöntä kateutta, jota lapsi ei kestä. Tiettyssä mielessä näillä lapsilla

ei ole muita vaihtoehtoja kuin tuhota kaikki ympärillä näkemänsä, heille täysin saavuttamattomissa näyttäytyvä hyvyys, jota he jäivät vaille ensimmäisessä suhteessaan äitiinsä. (Klein 1957/2016, 288–289; Weinger 1993, 95–97.) Lapsi saattaisi puuskahtaa: “Kaikkila muilla on kaikkea, ja mulla ei oo mitään!” Näennäisesti lapsella voi olla paljon tavaraa, mutta lause kuvaa lapsen sisäistä kokemusta, jossa kaikilla muilla on rakkautta (rakastava objekti) ja hänellä ei.

Suhde psykoterapeuttiin ja muihin potilaisiin

Psykoterapiassa sisaruskateuden teema voi tulla esiin monin eri tavoin. Lapset esittävät usein jossain terapian vaiheessa kysymyksen: “Käykö täällä sun luona muita?” Osalle totuus valkenee, tai he uskaltavat tarkastelemaan sitä vasta pitkän ajan kuluttua psykoterapian alkamisesta. He kyselevät ja tekevät havaintoja sekä odotushuoneessa että terapiahuoneessa ja vetävät omia johtopäätöksiään muista potilaista ja siitä, mitä nämä terapiahuoneessa mahdollisesti tekevät. Moni haluaisi jättää itsestään näkyvän merkin terapiahuoneeseen, kirjoittaa seinään nimensä tai kiinnittää piirustuksensa kaikkien nähtäville itsestään muistuttamaan. Usein toive on se, että juuri minä olisin se ainoa, ainutlaatuinen yksilö, joka on psykoterapeutilleen hyvin tärkeä, ehkä se kaikkein tärkein.

Huoneessani on kirjahyllyssä kirjoja. Lapsi huomaa kiinnostavan kirjan ja alkaa selailua sitä. Hän huomaa, että sivut ovat jäykkiä ja merkkejä aiemmista lukukerroista ei näy. “Oonko mä eka, joka lukee tän kirjan täällä? Eiks kukaan muu oo koskaan lukenut sitä? Olinko mä ensimmäinen?”

Kysymykset siitä, onko psykoterapeutti myös joidenkin toisten lasten käytettävissä, ovat yleisempiä kuin mietteet siitä, viettääkö terapeutti esimerkiksi lomaa perheensä kanssa. Jotkut lapset tekevät kysymyksiä psykoterapeutin iästä, puoliosasta ja siitä, onko tällä lapsia. Monet lapset tarkkailevat terapiahuoneessa sitä, onko joku muu lapsi käyttänyt tavaroita tai vaikkapa siirtänyt huonekaluja nukkekodis-

sa. Terapiahuoneen roskiksessa näkyvät karkkipaperit tai muut merkit mahdollisista hyvistä hetkistä herättävät lapsissa kysymyksiä. Kesätaun ajaksi voi lapselle antaa tai lähettää kortin ja muistuttaa, että terapeutti pitää lapsen mielessään kesän ajan, vaikka tapaamiset ovat tauolla.

Liselotte Grunbaum (2019, 213) kuvaa tapausesimerkissä Samantha, jota sekä vanhemmat että isommat sisarukset olivat kohdelleet kaltoin. Palattuaan kesätauolta Samantha etsi terapiahuoneesta pieniäkin merkkejä muista lapsista ja kysyi: "Olenko ensimmäinen lapsi? Jos olen, et ole typerä, mutta jos en, viillän kurkkusi auki" näyttäen kädellä viiltoa kaulansa yli. Samanthalla esiintyi vihamielisiä mielikuvia sisarushahmoista, jotka aktivoituivat erityisesti terapian taukojen jälkeen. Hänellä oli suuria haasteita luoda ja ylläpitää kaverisuhteita, jotka helpottuivat psykoterapian aikana hyvin hitaasti.

Lasten leikit ja fantasiat

Lasten psykoterapiassa tiedostamattomat fantasiat voivat tulla käsittelyyn leikkien ja piirrosten kautta. Lapset saattavat kertoa ajatuksistaan suoraan ja toisaalta ilmaista kokemuksiaan toiminnallisesti. Ainutlaatuisen transferenssisuhde psykoterapeuttiin mahdollistaa monenlaiset omien tunteiden ja tunnelmien ilmaukset. Lasten psykoterapeutin tehtävänä on toimia leikin mahdollistajana. Psykoterapian turvalliset, samana toistuvat puitteet ja hyväksyvä, tutkiva ilmapiiri mahdollistavat monenlaisten leikkien syntymisen ja myös sisaruskateuden teemojen näyttämölle tuomisen.

Lapsi leikki vauvanukella odotukseen, syntymään ja vauvanhoitoon liittyviä teemoja. Perhe valmistautui vauvan tulon tekemällä hankintoja, ja isommat lapset eivät saaneet mitään.

Leikin avulla vinjetissä kuvattu lapsi pystyi käsittelemään esikoisena kokemiaan syrjäytyksi ja hylätyksi tulemisen sekä ulkopuolelle jäämisen tunteita. Leikissä äiti suosi vauvaa

ja kohteli isompia lapsia sadistisesti, jättäen nämä vaille huomiota ja kaikkea äidillistä hyvää, tarjoten niitä vain vauvalle. Osalle lapsista tulee tulkinnat tehdä varen tai jättää kokonaan tekemättä. Heidän kohdallaan riittää, että häiritsevää asiaa leikitään niin kauan, kunnes leikki muuttuu tarpeettomaksi ja voidaan siirtyä seuraavaan teemaan.

Lapsella voi esiintyä fantasioita sisaruksista, vaikka hän olisi ainut lapsi. Mahdolliset tulokkaat voidaan nähdä myönteisessä valossa, omaa elämää rikastuttavina leikkikavereina, jotka tuovat seuraa yksinäisyyteen ja mahdollisesti myös turvaa. Lapsella voi myös olla fantasioita siitä, että hänellä olisi kaksonen, kenties lievittämässä yksinäisyyden ja osattomuuden kokemusta.

Kysyn tapani mukaan lapselta ennen vanhempien ohjauksikäyntiä, onko lapsella mielessä jotain teemaa, jota vanhempien kanssa olisi tärkeää nyt käsitellä. Lapsi pyysi välittämään vanhemmille toiveensa uuden vauvan hankkimisesta. Pohdimme asiaa yhdessä. Kävi ilmi, että uusi vauva voitaisiin myös adoptoida, ettei äidin maha tulisi kipeäksi. "Mä haluaisin itelleni leikkikaverin!"

Sama lapsi mietti toisella tunnilla: "Voisiko tää terapia olla sellainen ryhmä? Että jos täällä olis muitakin lapsia, me saatais paljon parempi näytelmä tai tanssiesitys. Voisko tänne tulla muita?"

Kaikki lapset eivät kykene leikkimään eivätkä erota todellisuutta kuvitelmissa tai fantasioita teoista. Otto Weininger (1993) kuvaa kirjassaan *View from the cradle* kateuden ja kilpailun syntyjuuria ja varhain vaille jääneitä lapsia, jotka eivät kestä nähdä muiden lasten nauttivan leikeistä tai yhdessäolosta, vaan pyrkivät tuhoamaan ne. Kirja avasi myös silmäni Kleinin kuvauksille vauvan sadistisesta, kateuden täyteisestä hyökkäyksestä äidin rintaa kohtaan. Mieleeni nousi elävästi useampi kokemus terapialapsista, jotka kaikin keinoin pyrkivät tuhoamaan terapiahuonetta ja sen tavaroita ja välillämme vallitsevaa suhdetta. He olivat joutuneet kilpailemaan oman äitinsä hoivasta ja huomiosta päihteiden kanssa, ja siitä kil-

pailusta on vauvan hyvin vaikea selviytyä voitajana. Ilmiö näyttäytyi terapiassa siten, että lapset mitätöivät sanallisesti kaikkea, mitä terapiahuoneessa oli. Esineet olivat halpoja, arvottomia, kelvottomia ja turhia. Ulkonäköni oli hirveä, ja kaikesta saattoi päätellä minun olevan surkea terapeutti. Terapeutin tehtävänä oli toimia säiliönä sietämättömille kateuden, raivon ja halveksunnan tunteille ja ottaa vastaan monenlaisia hyökkäyksiä, kuitenkin suuttumatta ja kostamatta niitä. Psykoterapia jatkui, ja säilyimme hyvinä toistemme mielisä myrskyisistä vaiheista huolimatta. Ajattelen, että vasta tämän, minuutta vahvistavan kahdenkeskisen prosessin läpikäymisen jälkeen varhaisesti vaille jääneen lapsen on mahdollista muodostaa monenvälisiä suhteita ja tulla vuorovaikutukseen omana itsenään.

Sijoitettujen, minuudeltaan hauraiden lasten kohdalla tulisi erityisesti ottaa huomioon sisaruskateuden ja mustasukkaisuuden olemassaolo. Lapsiryhmien kokoonpanon vaihdeltaessa lapset joutuvat yhä uudelleen hakemaan paikkansa ja asemansa perheessä tai yhteisössä ja vaikka he eivät osaisi tuoda sanallisesti esiin tunteitaan, tilanteet herättävät ulkopuolelle jäämisen ja uhatuksi tulemisen tunteita, jotka jäädessään sanoittamatta voivat muuttua tuhoavaksi toiminnaksi muita lapsia kohtaan.

Vanhempien kanssa tehtävä työ

Vanhempien kanssa pyritään luomaan ymmärrystä siitä, että lapsen kokemus on eri asia kuin objektiivisesti havaittava realiteetti. Vaikka perheen kaikki sisarukset saisivat vanhempien mielestä saman verran materiaa ja huomiota, voi lapsen tunne ja kokemus olla toisenlainen. Lisäksi sisarusten tarpeet ovat eri-ikäisinä ja muutenkin erilaisia, ja heille luonnollisesti ohjautuu eri määrä vanhempien resursseja eri aikoina, mutta lapsen näkökulmasta tilanne voi tuntua hyvin epäreilulta.

Lapsi oli erittäin mustasukkainen pienempää sisarusta kohtaan ja nimitteli ja tönähti tätä. Perheessä sisarusten välistä rakastavaa suhdetta tuettiin vahvasti, ja leikit välillä onnistuivatkin. Terapiassa lapsi ajoittain

toi esiin sitä, miten epäreilusti heitä kohdellaan ja miten pikkusisarus saa kaiken huomion ja hän ei mitään. Ohjasin vanhempia erottamaan mielessään sen, mikä on lapsen oma kokemus, siitä, miten todellisuudessa toimitaan ja miten vanhempien huomio jakautuu sisarusten välille, ja suhtautumaan empaattisesti lapsen kokemukseen. "Kaikki saavat yhtä paljon" -toistelu mitätöi lapsen tunnekokemusta.

Vanhempien kanssa tehtävässä työssä on erittäin tärkeää tuoda esiin sitä, että vaikka lapsilla olisi hyvin mustavalkoinen maailma, jossa jaotellaan ihmiset ja tunteet hyviin ja pahoihin, ei aikuisten maailmassa tarvitse olla ainoastaan niin. Vihastumisen hetkellä sisarus (tai vanhempi) voi tuntua maailman ärsyttävimmältä viholliselta, jonka haluaisi sillä hetkellä tappaa tai ainakin tönäistä kumoon. Mielikuvituksenamme voimme näin tehdäkin, sillä kuvittelusta ja puhumisesta ei ole kenellekään haittaa. Lapsen mustasukkaisuuden, epäoikeudenmukaisuuden, kateuden tai ulkopuolisuuden tunne voi tulla vastaanotetuksi ja kuulluksi vasta, kun sen on uskaltanut sanoa ääneen vailla pelkoa torutuksi ja torjutuksi tulemisesta. Kun suurimmat höyryt on päästetty ulos, voi asiaa pohtia rauhallisemmin ja eri näkökulmista.

Myös vanhemmat voivat syöllistyä mustavalkoiseen ajatteluun. Vauvan syntymän olisi oltava hyvä asia, ja lapselle aika yksipuolisesti toistellaan, että "hänenstä tulee sulle leikkikaveri" ja "saat olla äidin pikku apulainen". Entä kun vauvan kanssa leikkiminen ei vastaa käsitystä leikistä eikä lasta kiinnostaa olla äidin pikku apulainen? Saako olla pettynyt ja turhautunut? Onko uuden tulokkaan aiheuttamaan muutokseen ja myllerrykseen tarjolla myös muita näkökulmia? Voiko sisarus olla samaan aikaan sekä ärsyttävä että rakastettava ja vielä paljon muutakin?

Vanhempien kanssa vietetty, erikseen suunniteltu ja nimetty "oma aika" tarjoaa lapselle kokemuksen siitä, että hänkin on tärkeä ja vanhempi haluaa viettää aikaa yhdessä juuri hänen, ei vain vauvan tai muiden sisarusten kanssa. Lapsen kanssa vietetty kahdenkeskinen aika voi lievittää kateuden, ulkopuolelle

jäämisen ja mustasukkaisuuden ja riittämättömyden tunteita myös uusperheiden monimutkaisissa, lapselle uusissa tai hankalissa tilanteissa, joissa kilpailun teemat herkästi heräävät ja lapsi voi kokea, ettei hän ole riittävä.

Johtopäätökset ja pohdinta

Sisaruskateus on merkittävä osa lapsen kasvua ja kehitystä, eikä sitä tulisi jättää huomiotta. Kateuden ja mustasukkaisuuden tunteita voi opetella sanoittamaan, jotta niistä tulisi jäsentyneempi kuva lapselle itselleen eivätkä tunteet olisi enää niin pelottavia, hahmottomia ja uhkaavia. Murhanhimoistenkaan fantasioiden ääneen sanominen ei vahingoita ketään, vaan ennemminkin valottaa ja vastaanotettuna neutraloi lapsen sisäisiä tunnekuohuja. Tällöin lapsen ei myöskään tarvitse torjua tätä inhimillistä puolta itsestään, vaan hän voi integroida usein tuskalliseksi ja häpeälliseksi koetut voimakkaat tunteet osaksi omaa itseään. Lopputuloksena lapsen ei tarvitsisi tuntea olevansa ilkeä tai paha.

Parhaimmatkaan kasvuolosuhteet eivät voi kitkeä pois kilpailua, mustasukkaisuutta ja kateutta, eikä se olisi tarkoituksenmukaistakaan. Ne ovat luonnollisia tunteita, jotka ilmenevät jokapäiväisessä elämässämme kaikenikäisinä, mikäli elämme yhteydessä muihin ihmisiin emmekä eristäytyneinä. (Shapiro 1999, 146–147.) Voisiko sisaruskateudella ja mustasukkaisuudella olla myös eloonjäämistä palveleva tarkoitus? Tunteen herääminen ja ilmaiseminen kertoo tarpeesta saada vanhemman hoivaa, joka saattaisi ehkä vaikeassa tilanteessa muutoin jäädä sivuun tai unohtua vanhemmilta.

Vastaanotolla harvat vanhemmat tunnistaivat, että heidän lapsensa olisi aikoinaan ollut mustasukkainen pikkusisaruksen syntymästä. Kun asiaa tutkitaan tarkemmin, käy ilmi, että lapsi kyllä oli pahoillaan joutuessaan olemaan pitkiä aikoja isovanhemmilla ja ehdotti vauvan palauttamista äidin vatsaan tai laittamista uuniin, mutta vanhemmat eivät silti miellä, että lapsi olisi ollut mustasukkainen. Lapsi ei osaa

kertoa olevansa mustasukkainen tai kateellinen, vaan häntä tulisi auttaa nimeämään nämä tunteet. Kaikille sisaruksen syntymä ei ole traumaattinen, mutta mitä vähemmän asiasta puhutaan, sitä huonommin ilmiö tunnistetaan ja sitä enemmän lapset jäävät vaikeiden tunteidensa kanssa yksin ja joutuvat kieltämään tunteensa torjutuksi tulemisen pelossa. Jos tunnetta ei validoida, lapsi voi joutua häpeään valtaan ja kokea olevansa tunteineen vääränlainen, hävettävä, arvoton, josta kukaan ei pitäisi.

Alma Whittakerin (Gilbert 2022) tarinassa sisarusket eivät kyenneet avaamaan kateuden välilleen langettamaa verhoa ilman aikuisten apua eivätkä myöskään ikätoverinsa tuella. Äidin kasvatusihanteina olleet pidättyväisyys, harkitsevaisuus ja nuhteettomuus edellyttivät tunteiden ilmaisun niukkuutta ja torjuntaa, mikä oli omiaan herättämään voimakasta syyllisyyttä ja paheksuntaa omaa itseä kohtaan. Eläytyminen toisen osaan ja ymmärrys toisen tunteista jäivät puutteellisiksi, ja molemmat kasvoivat hyvin yksin, ehkä toista kaivaten, mutta pidättyneisyyden taakse kätkeytyen. Jäin miettimään, edellyttämekö jossain määrin lapsiltamme samankaltaista nuhteettomuutta myös tänä päivänä. Kykenemmekö pitämään erillään lasten kateuden tai mustasukkaisuuden tunteet ja fantasiat varsinaisesta vahingollisesta toiminnasta sisarusksia tai muita lapsia kohtaan? Voiko jonkinlainen nollatoleranssi jättää alleen kytemään tukahdutettua raivoa ja katkeruutta, joka purkautuu harkitsemattomina tekoina? Kiusaamista ei tule sallia, mutta syvällisempi ja monipuolisempi ymmärrys tunne-elämästä ja sen varjopuolista voisi olla tervetullutta.

Kuten Joseph Berke niin terävästi ja osuvasti kuvaa, kateus, ahneus ja mustasukkaisuus ovat ihmisyden pimeitä puolia, joiden halutaan usein pysyvänkin varjoissa, tietoisuutemme ulkopuolella. Niitä pidetään pahuuden ilmentyminä; väkivaltaisina, kaoottisina, häiritsevinä ja vaarallisina tunteina. Niiden vastapuolina ovat kuitenkin edelleen olemassa kiitollisuus, anteliaisuus ja myötätunto. (Berke

2012, xv.) Tunnistamattomina, hallitsemattomina ja toimintaan vietyinä nämä primitiiviset tunteet saattavatkin tuottaa vahinkoa niin itsellemme kuin muillekin ihmisille. Siksi vihan ja rakkauden tasapainoon saattamiseksi on tärkeää tuoda valoon nämä ihmisyyteen kuuluvat kaikkein raadollisimmatkin puolet ja pyrkiä laimentamaan niiden vaikutusta hyväksynnän, kiitollisuuden, anteliaisuuden ja myötätunnon avulla. Lasten psykoterapiassa psykoterapeutti asettuu uudeksi kehitysobjektiksi (Tähkä 1996, 299), jonka avulla lapsen sisäinen maailma voi integroitua.

Tässä artikkelissa on koottu yhteen se, mitä psykoanalyttisessä perinteessä on ajateltu sisaruskateudesta, sisaruskilpailusta, mustasukkaisuudesta ja niihin liittyvästä kateudesta ja ahneudesta. Jatkotutkimuksen aiheita voisivat olla sisaruskateuden ilmeneminen erityistilanteissa, kuten yhden vanhemman perheessä, uusperheessä, monikko- tai erityislapsiperheessä. Ryhmäanalyttisessä perinteessä on jonkin verran tarkasteltu sisaruskateuden ilmenemistä ryhmässä ja ryhmäpsykoterapiassa, ja tämän teeman esiin tuominen olisi tärkeää yhteisöllisyyttä kaipaavassa, yksilökeskeisessä ajassamme.

Kirjallisuus

- Bank, Stephen P. & Kahn, Michael D.** (1982). *The sibling bond. The first major account of the powerful emotional connections among brothers and sisters throughout life.* New York: Basic Books.
- Berke, Joseph H.** (2012). *Why I hate you and you hate me. The interplay of envy, greed, jealousy, and narcissism in everyday life.* Lontoo: Karnac.
- Coles, Prophecy** (2003). *The importance of sibling relationships in psychoanalysis.* Lontoo: Karnac.
- Freud, Anna** (1936/1966). Identification with the aggressor. Teoksessa *The ego and the mechanisms of defence*, 109–121. New York: International Universities Press.
- Freud, Sigmund** (1909/1990). *Case histories I.* Freud library. Vol. 8. Lontoo: Penguin.
- Gilbert, Elizabeth** (2022). *Tämä kokonainen maailmani.* Suom. Taina Helkamo. Helsinki: Gummerus.
- Grunbaum, Liselotte** (2019). Breaks and sibling figures in child psychotherapy. Teoksessa Rustin, Margaret & Rustin, Michael (toim.), *New discoveries in child psychotherapy. Findings from qualitative research*, 198–221. The Tavistock Clinic Series. Lontoo: Routledge.
- Kielitoimiston sanakirja** (2024a). Ahneus-hakusana. Verkkotietokanta. Kotimaisten kielten keskus. Luettavissa osoitteessa <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/fulltext/ahneus?order=entry&field=&baseforms=false>
- Kielitoimiston sanakirja** (2024b). Kateus⁴⁰-hakusana. Verkkotietokanta. Kotimaisten kielten keskus. Luettavissa osoitteessa <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/kateus?searchMode=all>.
- Kielitoimiston sanakirja** (2024c). Mustasukkainen-hakusana. Verkkotietokanta. Kotimaisten kielten keskus. Luettavissa osoitteessa <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/fulltext/mustasukkainen?order=entry&field=&baseforms=false>
- Kielitoimiston sanakirja** (2024d). Sisaruskateus-hakusana. Verkkotietokanta. Kotimaisten kielten keskus. Luettavissa osoitteessa <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/sisaruskateus?searchMode=all>.
- Klein, Melanie** (1955/2016). Samaistumisesta. Teoksessa Schulman, Marja & Kantanen, Irja (toim.), *Mielen mosaiikki: rakkauden, vihan, kateuden ja kiitollisuuden dynamiikka*, 232–275. Suom. Marja Schulman ja Irja Kantanen. Helsinki: Therapie-säätiö.
- Klein, Melanie** (1957/2016). Kateus ja kiitollisuus. Teoksessa Schulman, Marja & Kantanen, Irja (toim.), *Mielen mosaiikki: rakkauden, vihan, kateuden ja kiitollisuuden dynamiikka*, 276–350. Helsinki: Therapie-säätiö.
- Larmo, Anneli** (2004). Sisaruskateus ja mielen rakenne. *Psykoterapia*, 23(1), 2–13.
- Magagna, Jean** (2014). Envy, jealousy, love and generosity in sibling relations: the impact of sibling relations on future family relations. Teoksessa Maciejewska, Beata; Skrzypek, Katarzyna & Stadnicka-Dmitriev, Zuzanna (toim.), *Siblings: Envy and rivalry, coexistence and concern*, 195–217. Lontoo: Routledge.
- Malmberg, Mirja** (2003). Madonnakonstellaatio-sisaruskilpailu. *Psykoterapia*, 22(4), 230–245.
- Malmberg, Mirja** (2010) Madonnakonstellaatio. Vanhemman sisaruksen kokemus äidin ja uuden vauvan yhdessäolosta. Väitöskirja. Turun yliopisto.
- Mitchell, Juliet** (2000). *Mad men and medusas. Reclaiming hysteria and the effects of sibling relations on the human condition.* Bristol, UK: Allen Lane.

Mitchell, Juliet (2022). Why siblings? Introducing the “sibling trauma” and “the law of the mother” on the “horizontal” axis. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 75(1), 121–139.

Neubauer, Peter (1982). Rivalry, envy and jealousy. *Psychoanalytic Study of the Child*, 37, 121–142.

Reenkola, Elina (2020). *Kateus*. Helsinki: Minerva.

Rustin, Margaret (2009). Taking account of siblings. A view from child psychotherapy. Teoksessa Levin, Vivienne & Sharp, Belinda (toim.), *Siblings in development. A psychoanalytic view*, 147–162. Lontoo: Karnac.

Shapiro, Barbara (1999). Sibling rivalry: a phenomenon of construction and destruction. Teoksessa Akhtar, Salman & Kramer, Selma (toim.), *Brothers and sisters. Developmental, dynamic and technical aspects of the sibling relationship*, 137–158. Lanham, MD: Jason Aronson.

Tähkä, Veikko (1996). *Mielen rakentuminen ja psykoanalyttinen hoitaminen*. Helsinki: WSOY.

Volkan, Vamik D. (1997). The intruder. Teoksessa Ast, Gabriele & Volkan, Vamik. D. (toim.), *Siblings in the unconscious and psychopathology: Womb fantasies, claustrophobias, fear of pregnancy, murderous rage, animal symbolism, Christmas and Easter “neuroses”, and twinnings or identifications with sisters and brothers*, 11–20. Lontoo: Routledge.

Volkan, Vamik D. (1999). Childhood sibling rivalry and unconscious womb fantasies in adults. Teoksessa Akhtar, Salman & Kramer, Selma (toim.), *Brothers and sisters. Developmental, dynamic and technical aspects of the sibling relationship*, 115–134. Lanham, MD: Jason Aronson.

Weininger, Otto (1993). *View from the cradle: Children’s emotions in everyday life*. Lontoo: Karnac.

Wellendorf, Franz (2014). Sibling rivalry: psychoanalytic aspects and institutional implications. Teoksessa Maciejewska, Beata; Skrzypek, Katarzyna & Stadnicka-Dmitriev, Zuzanna (toim.), *Siblings: Envy and rivalry, co-existence and concern*, 3–13. Lontoo: Routledge.

Winnicott, Donald W. (1957/1981). *Lapsi, perhe ja ympäristö*. Suom. Inkeri Hollo. Helsinki: Weilin+Göös.

Winnicott, Donald W. (1980). *The Piggle: An account of the psychoanalytic treatment of a little girl*. Lontoo: Penguin.

